

A TEMPLOM MEGTISZTÍTÁSA

TEMPLOMOK ALAKVÁLTOZÁSAI ÉS MEGÚJÍTÁSUK ÉRTELMEZÉSE A BIBLIA¹ ALAPJÁN

SZÖVEG TEXT: SCHNELLER ISTVÁN

A keresztény templom ősfarmája annak a jeruzsálemi háznak a felső szobája, ahol Jézus a zsidó Húsvét ünnepe előtt a feláldozott pászskabarányt az utolsó vacsora alkalmával elfogyasztotta. A keresztény kultusz csúcspontja az utolsó vacsora, vagy más néven az eucharisztia (hálaadás) megisméltése. Ez pedig Jézus Krisztus testének és vérének elfogyasztása kenyér és bor formájában, a tanítványi közösségben, a gyülekezetben. Ez az együttléti forma a korábbi kultuszoknak és az azoknak helyet adó templomoknak, templomkerületeknek a radikális átértelmezését jelentette.

A templom átértelmezésének radikális mivoltát abból az evangéliumi helyből érthetjük meg, amelyikben Jézus korbáccsal megtisztítja a jeruzsálemi templomot. Ez az esemény mind a négy evangéliumban szerepel, s ez az egyetlen, amikor – a különben szelidséget és megbocsátást hirdető – Jézus indulatból cselekszik és erőt alkalmaz. A jelenetet legrészletesebben János evangéliuma írja le, a történet az evangélium elején szerepel, Jézus bemutatkozását képszerűen ábrázolva. A másik három evangéliumban Jézus földi működésének záró fejezetét bevezetve, a jeruzsálemi bevonulás, az elítéltetés előtti történet. A négy evangélium azért helyez ilyen nagy súlyt az eseményre, mivel Jézus Krisztusnak az események logikáját követve elsősorban azért kellett meghalnia, mert relativizálta, sőt alkalmasint hatályon kívül helyezte a vallási kultuszt, a szokásokat, a hagyományokat, a szentnek tartott időpontokat és helyeket. Az sem véletlen, hogy amint Márk evangéliuma írja, a Jézus elítélését lefolytató eljárásban a hamis tanúk így nyilatkoztak: „*Mi hallottuk amikor ezt mondta: Én lerombolom a kézzel alkotott templomot, és három nap alatt mást építek, olyat, amit nem emberi kéz alkotott.*” Ez tehát lényeges része volt az eljárásnak, sőt valószínűsíthetően az ítéletnek is, hiszen Jézus nemcsak megtörte a szombatot, hanem a zsidók legszentebb helyét is relativizálta. Nem véletlen, hogy az elítéléshez vezető tárgyaláson a hamis tanúk vallomásaiból ezeket a sorokat jegyzik fel: „*lerombolom ezt a templomot*”. A vallásos ember szemében mindennél súlyosabb vétek a szent idő – a zsidóknál a szombat – és a szent hely relativizálása.

Mindenesetre a templom megtisztítását leíró történetekben az is látszik, hogy az evangéliumok nem kronologikus történeti elbeszélések, hanem bemutatások, megjelenítések és értelmezések. Ez pedig bennünket is arra hív, hogy megértsük az olvasottakat. A történet ékes példája annak, hogy a Bibliát több síkon kell értelmezni, sőt annak bizonyítéka, hogy csakis ezen a módon lehet megérteni. A templomról elmondottak nemcsak több síkon értelmezhetők, hanem János evangéliumában, sőt a Jelenések könyvében is meghatározó jelentőséget kapnak. Ez pedig lehetővé teszi számunkra, hogy ne csak a közösség szent helyeit, hanem életünk szent alkalmait és helyeit, sőt saját életünk eseményeit is megpróbáljuk többféle nézetben is értelmezni, újraértelmezni.

A szövegnek van egy történeti, elbeszélő jelentésrétege. Valami történik, aminek vannak előzményei, következményei. Van jól leírható konkrét oka, indítéka. Ehhez meg kell ismernünk az akkori szokásokat, viselkedésmódokat, mértékeket stb. Mindezeket a számos evangéliumi

kommentárból² megérthetjük. Az ünnepre sok, a diaszpórában és vidéken élő zsidó zarándokol Jeruzsálembe, ahol templomadót akar befizetni és áldozati állatot vásárolni. Ehhez hibátlan állatra és tiszta, azaz helyi pénzre volt szüksége. Ezek beszerzése a templomkörzetben volt lehetséges, mert ott árultak hibátlan állatokat. Mindettől volt zajos, zsúfolt a templom előudvara. Jézus azzal vádolja kortársait, hogy a templomot, Isten házát kereskedők házává tették.³ Pedig igazából annyi történt, hogy a lényeg az igaz imádás helyett az áldozati előírásai betartásának biztosítása lett a fontos, és Jézus felháborodása elsősorban ennek szült. Itt Jézus egy olyan ószövetségi előzményre támaszkodhat, amely már a prófétáknál megjelenik. Ha visszatekintünk, már az 50. zsoltár megkérdőjelezi az áldozat fontosságát, amikor így ír: „*Nem feddek meg véres áldozataidért, sem állandóan előttem lévő áldozataidért... (de) ... Eszem-e a bakok húsát, iszom-e a bakok vérért? Hálaadással áldozál az Istennek!*” Hálát adni pedig véres áldozat nélkül is lehet. Ennek a jelentésrétegnek a megfejtése azonban nem elég.

A másik jelentésréteg a szöveg időbeli és térbeli kontextusa az evangéliumok és a Biblia egészének a tükrében. János az evangéliuma elejére teszi a jelenetet – egyes értelmezők szerint azért, hogy Jézus kettős természetét, a kedves segítőt (kánai menyegző) és a szigorú ítélőt (a templomot megtisztító), mint névjegyet rögtön az olvasó elé állítsa. A többiek (Máté, Márk és Lukács) a jeruzsálemi bevonuláshoz kötik. Az mindenesetre látszik, hogy itt valami nagyon fontos történik, és már a kortársak is jelként értelmezik.

A történetek egymásra következése mellett érdemes kitekinteni az egész Biblia kontextusában való értelmezésre is. Azt látjuk, hogy – amint az előbb már jeleztük – Jézus a kultusz egészét relativizálja. Nemcsak itt, hanem például a templomtisztítás után nem sokkal – János evangéliuma 4. fejezetében – a samáriai asszonyról szóló történetben. Az asszony azt kérdezi, hol van az a hely, ahol Istent imádni kell. Jézus válasza: az imádás nem helyhez kötött, és eljön az idő, amikor sem Jeruzsálemben, sem a Gerazim hegyén – azaz az akkor legszentebb kultuszhelyeken – nem fogják imádni az Urat, hanem lélekben és igazságban.

Az Újszövetség egészét tekintve nemcsak a templom helye és térbeli rendje változhat meg, hanem a jövőben végső soron a templom maga is fölöslegessé válhat. János jelenései felé előretekintve, ezt olvassuk a mennyi Jeruzsálemről: „*Nem láttam templomot a városban, mert az Úr, a mindenható Isten és a Bárány annak temploma.*”⁴ Itt valami nagyon radikális előreutató történik: az Isten városában, azaz az igazi egyházban, a mennyből alászállott Jeruzsálemben már nem lesz szükség templomra, azaz elkülönített kultuszhelyre, mert maga Isten és Jézus Krisztus, azaz a másik helyen történő értelmezés szerint a hívők közössége a templom.

A harmadik jelentésréteg a jel-mutatás, hiszen már az ott jelenlévő zsidók is azt kérdezik, hogy „*Milyen jelt mutatsz nekünk, amelynek alapján ezeket teszed?*” (Ján. 2, 18) Jézus itt folytatja a jelet mutató próféták tevékenységét. Jeremiás próféta nem csak szóval, hanem jelmutatással is figyelmezteti Izrael közösségét arra, hogy térjen meg, mert különben elpusztulnak. Ezt mondja az Úr a prófétának: „*Ezután törd össze a korsót*

azoknak a férfiaknak szeme láttára, akik veled mentek és mondd meg nekik, hogy így szól a Seregek Ura. Úgy összetöröm ezt a népet és ezt a várost, ahogyan összetörök a cserépedényt, úgyhogy nem lehet többé éppé tenni.”⁵ Vagy felidézhetjük Hóseás próféta történetét, akinek azt parancsolja az Úr, hogy a népet hűtlenségére azzal ébressze rá, hogy parázna nőt vegyen feleségül: „Menj, végy feleségül egy parázna nőt, és legyenek gyermekeid a paráznától. Mert rútul paráználkodik ez az ország, hátat fordít az Úrnak.”⁶ A hűtlenség elsődleges jele az igazság és az igazságosság ismeretének hiánya, a gőg és a lopás, s csak ezután jön a bálványáldozat vétke.

Jézus jelmutatásának hordereje abban nyilvánul meg, hogy magára a templomra, a templomi kultuszra és az épületre egyaránt vonatkozik. A jel fontosságának megértéséhez meg kell értenünk a templom jelentését és annak változásait a zsidóság és a kezdeti kereszténység életében. Itt az áldozat és a kultusz átalakulását, sőt a kereszténység eredeti szembenállását mindenféle áldozati állapot elfogyasztásával kell szemügyre vennünk. A kultusz központjában az áldozat állt. Ami a véres áldozati kultuszt illeti, Jézus az áldozati állatokat árulókat és az ahhoz szükséges pénzeszközöket átváltókat újí ki a templomból. Tehát nem egyszerűen oda nem való árusokat, kereskedőket. A kultuszhely tisztasági fokozatókat meghatározó beosztása, a különböző embereket befogadó beengedő udvarok sorának elválasztó szerepe pedig azáltal válik megkérdőjelezhetővé, hogy Jézus tudatosan együtt eszik bűnösökkel, asszonyokkal, más népből valókval, és lebontja közöttük lévő válaszfalakat. Egészen nyilvánvaló, hogy a körülötte állók is jelként értelmezték azt, amit tett, hiszen a templomország nem avatkozott be. Ma nyilván hívnák a biztonsági őrköt vagy a rendőrséget.

A botrány nagyságához először meg kell értenünk a templom jelentését, jelentőségét. Tulajdonképpen legalább három templomról kell beszélnünk: a salamoni, az ezsdrási (a babiloni fogság utáni) és a heródesi (Jézus idejében álló) templomról. Azon kívül, hogy mindegyiket lerombolták, átépítették és ennek következtében jelentősen meg is változott, korszakokként más és más jelentése volt. Dávid csak a honfoglalás után jóval hódítja meg Jeruzsálemet (ahol a név tartalmazza Salem kánaáni isten nevét) és centralizálja ide a kultuszt és a hatalmat. „Dávid Jeruzsáleme egy olyan ország legfontosabb szentélyévé vált, amelynek területén még számos egyéb helyen (Gilgál, Silo, Bétel) tisztelték az örökkévalót. A királyként Jeruzsálemben trónoló YHWH alakjának megformálásban komoly szerep jutott a Dávid előtti jeruzsálemi templom teológiájának” – írja Kőszeghy Miklós Dávid c. könyvében.⁷ A dávidi kultuszkoncentráció és a salamoni templomépítés dicsősége a királyi székhely központivá válá-

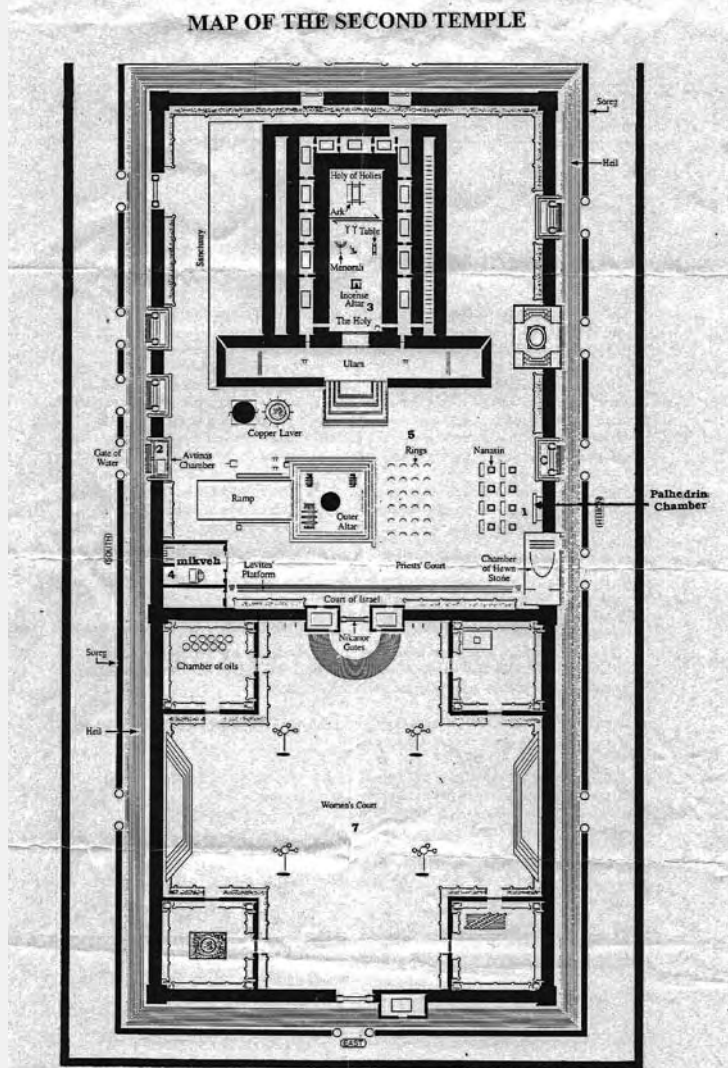
sát tükrözi. Persze a templomot nem Dávid, csak fia, Salamon építi föl. Erről a templomról, bár ideájában szinte máig él, nem tudunk sokat, és a régészeti ásatások jelenlegi tilalma miatt nem is fogunk tudni. Kísérletek történtek a leírások alapján a rekonstrukciójára. A templomot a babiloni fogságba vitel idején lerombolták, majd Kr. e. 515 körül, a fogságból való visszatérés, a nép szimbolikus újjászületéseként építették újjá. Ez az úgynevezett ezsdrási vagy zorobábeli templom.

Szólnunk kell a babiloni fogság prófétájáról, Ezékielről, aki látomásában részletesen leír egy templomot, amely azonban csak ideájában létezett, de még így is ihletője volt még a reneszánsz alkotóinak is. Az

Ezékiel látomásában szereplő templom mennyei tervezés eredménye, amely erkölcsi példázatként szolgál Izrael háza számára. Az elképzelt és vágyott Istennek szentelt hely kivetítése ez, ahol az új Izrael képét festi meg. Ezt az Izraelt úgy értelmezi, mint szent gyülekezetet, amely elkülönül a többi néptől és a középpontban álló templom köré gyűlik. Az elképzelés nagyban hatott a későbbi keresztény templomok kialakítására.⁸ „A száműzetésben megáldott ezen látomás uralkodó példává vált a keresztények számára, mint a mennyei Templom ideája, és Istennek az arányok kimérésére vonatkozó parancsát követve a középkori és reneszánsz Európa építészeti látnokai Ezékiel templomának modellje alapján tervezték épületeiket”⁹ – írja Kőszeghy.

A Makkabeus-felkelés¹⁰ során a beszenyezett templom újrászenteléséhez köthető csoda, a Hanuka ünnepével egy meghatározó, bibliai hagyománytól független eredetű ünnepévé vált a zsidóság számára. Az újrászenteléshez szükséges olaj csak egy napra lett volna elegendő, de a csoda folytán 8 napig égett – amíg a szükséges olaj meg nem érkezett.

A heródesi templom az utolsó láncszem ebben a sorban. Előzményei közé tartozik, hogy a Kr. e. 4-2. századig tartó időszakban a júdeai és diaszpórában élő zsidók száma megnövekedett, és az egy Isten, az egy Tóra, az egy Templom ideológiai pillérei meghatározóvá váltak a nemzeti identitástudatban. A heródesi templom az ókori világ egyik legnagyobb csodája volt. A zsidókat megnyerni akaró király úgy tervezte, hogy a Római Birodalom egyik legnagyobb épülete legyen. Lebontatta a fogság utáni zorobábeli templomot, és annak helyére, a helyet hatalmasan megnagyobbítva építtette meg a templomkerületet és a templomot. A hatalmas kőfalakkal körülvett templomkerület nagyságára jellemző, hogy 12 futballpályányi területen helyezkedett el. A kerületet körülvevő kőfal méreteire jellemző, hogy legkisebb kövei 2-5 tonna súlyúak voltak, míg a legnagyobb elérte a 400 tonnát. Ehhez a falszerkezethez hasonlót nem lehetett találni a Római Birodalomban. Főkapuja 35 m magas volt. Hatalmas udvarok tagolták a templomhoz illetve annak szen-

SALAMON JERUZSÁLEMI TEMPLOMÁNAK ALAPRAJZ REKONSTRUKCIÓJA

télyéhez vezető utat. Az udvarok nemcsak a mozgásokat tagolták, hanem a hívőket és zarándokokat tisztasági csoportokra osztották. A pogányok udvarába mindenki bemehetett, aki az egy Istent imádta. A nők udvara a zsidók számára volt fenntartva, míg az Izrael udvara nevű férfiak udvara utáni papi udvarba és a szentélybe csak a papok léphettek, s a szentek szentjébe csak a főpap, évente egyszer, hogy kimondja a nevet.

A méretek mellett az Istennel kapcsolatot teremtő tevékenység, az áldozat volt a legfontosabb.

Az áldozat, vagy áldozatbemutatás (latinul: *sacrificium*) az istentisztelet legnagyobb cselekménye, amellyel egy áldozati tárgyat teljes egészében Istennek ad az ember. Gyökere az a fölismerés, amellyel az ember az önmagára eszmélés-

ben megéli végességét, függését, bűnösségét, és vele transzcendens igényeit, sőt azt is, hogy az istenség hívja, megszólítja, felelősségre vonja. Ugyanakkor tudja, hogy az istenséggel való kapcsolatnak, párbeszédnek kifejezést kell adnia, és ezt csak emberi tettekkel és jelképekkel teheti, az odaadásnak testet kell öltetni. Amennyire vissza lehet tekinteni az emberiség történetében, mindenütt találkozunk áldozatokkal, az áldozatok ennek az alapvető élménynek a kifejezései. Az ajándékot meghatározott szertartás viszi át a profánból a szent világába.

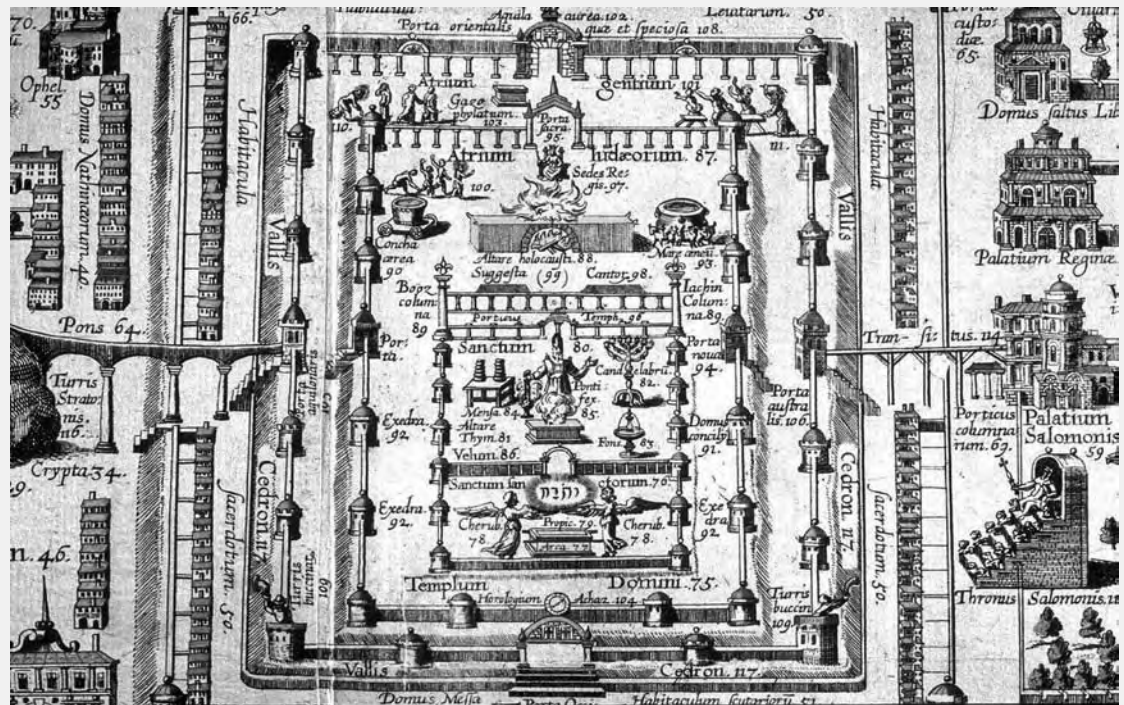
Az áldozás fizikai formájára jellemző, hogy a zsidó húsvét ünnepén rendkívüli szag, bűz, füst és állati ürülékszag és állati sikoly hatotta át a templomot. „Az állatok százainak leölésének lármája és szaga, megnyűzásuk és megsütésük, a belsőségek, a csontok és az ürülék maradványa a templom arany fénylő kőfaláról visszaverődő szemképráztató fényben komolyan megterhelték az érzékeket.”¹¹

A véres áldozatok tiszta megtért élet helyett való centrumba állításának kritikája ugyanakkor megjelenik a prófétáknál is. „Mit kezdjek a sok véres áldozattal? – mondja az Úr. Elegendem van az égőáldozati kosokból, a hizott marhák kövérjéből! A bikák, bárányok és bakok vérében nem telik kedvem” – hívja a népet belső megfordulásra már Ézsaiás próféta is.

A központi nemzeti áldozóhely megszűntével a zsidóság is megteremtette a zsinagógák rendszerére épülő új Isten tiszteleti helyeit, ahol imádkozással, szövegmagyarázattal és tanulással folytatták az Istennel való kapcsolatot ápolását.

Az áldozatok bemutatása tehát – ahogy a Mediterráneum más vallásaiban, legyen az görög, római, egyiptomi vagy keleti vallás, a zsidók esetében is – az istenséggel való kapcsolattartás legfőbb formája volt. A templom pusztulása után és a kereszténység megszületésekor ezt a kapcsolattartást kellett újra értelmezni. Nem véletlen ugyanakkor, hogy a születőben lévő kereszténység legfontosabb szereplői még a mártíromság árán is elhatárolódtak az áldozati hús evésétől, számukra egyetlen áldozat, Krisztus áldozata létezett.

A templom kezdetben a jézusi intésnek megfelelően az imádság háza lett, ahol az igehirdetés mellett a közös étkezéssel az utolsó vacsorára emlékeztek. A templom a külsőben elhelyezett áldozati oltár felé fordulás helyett, a befelé fordulás helye lett. A későbbiekben a kereszténységben is visszatért ugyan a salomoni templom dicsősége megismétlésének vágya, azonban ez – ahogy majd látni fogjuk – ugyanúgy a hatalmi központ identitásához kötődik.

CHRISTIAN VAN ADRICHOM: JERUZSÁLEM ÉS KÖRNYÉKE KRISZTUS SZÜLETÉSE IDEJÉN, 1585

Itt érkezünk el a Biblia értelmezés negyedik rétegéig, a spirituális jelentés megfejtéséig. Ebben Eckhart mester egy prédikációja¹² van segítségünkre. Eckhart mester a templom megtisztításának történetét teljes egészében az emberi lélekre alkalmazza. Ebben Pál apostolra támaszkodik, aki szerint a gyülekezet Isten temploma: „Hogyan fér össze Isten temploma a bálványokkal? Mert mi az élő Istennek temploma vagyunk, ahogyan az Isten mondta: Közöttük fogok lakni és járni...”¹³ Sőt Pál szerint maga az ember a templom: „Nem tudjátok, hogy ti az Isten temploma vagytok, és az Isten lelke bennetek lakik?”¹⁴ Eckhart mester tehát kiindulhat abból, hogy a lélek az Isten temploma, ahonnan mindenfajta kereskedői attitűdnek el kell tűnnie, ha Istennel kapcsolatba akarunk kerülni. Nemcsak az áldozati állatokat, a pénzváltók zaját, hanem a lelkünkbe behatoló zajokat is el kell hallgattatnunk. A zajok egy része külső, ami gyakorlással eltüntethető, a másik része azonban belső, ami saját „kereskedői szemléletünk” következménye. Ugyanis Eckhart szerint mindenki, aki imájával, böjtölésével, és egyéb jócselekedeteivel valamit kapni akar Istentől, igazából kereskedő szemlélettel bír. Ezért kell mindezt a templomból kiűzni.

Eckhart azonban nem elégszik meg ennyivel. Azt mondja, hogy ha mindezeket kiűztük, még mindig marad valami, amitől meg kell szabadulnunk, s ez a saját énünk. Ha Isten szavát, Jézus beszédét hallani akarjuk, a templomot üresen kell tartani. Isten nem tűr meg maga mellett mást. Csak akkor szólal meg, ha a templomunk, azaz a lelkünk üres.

A fentiekből talán már látszik a keresztény templom ambivalens jellege. Egyszerre kultuszhely, a liturgiának és a gyülekezet együttlétének helye, de újra és újra meg kell tisztítani, hogy ne legyen a bálványimádás helye, sőt maga a bálvány. A templom tehát tér, teret adó épület és ugyanakkor bálványosodásra hajlamos, kötötté váló épített forma. Természetesen itt bálványosodásról csak nagyon átvitt értelemben beszélhetünk. A bálvány istenszobor, s a templom elsősorban tér, amelynek használata bármilyen kötött is, szabadságot rejt magában. Bálvánnyá válhat ugyanakkor az élő szó rendjének betű szerint való alkalmazása, az olyan épület, amely könnyen maga válhat az imádat tárgyává, ahelyett, hogy az Istenre mutató imádság háza lenne. Egy nép számára identitásának őrzője, a ragaszkodás tárgya lehet, de mégis folyamatosan megújítandó, megtisztítandó hely.

A templom fizikai megjelenése reprezentatív szerepének elutasítása

CISZTERCI APÁTSÁGI TEMPLOM, BÉLAPÁTFALVA, 1232 K. FOTÓ: SCHNELLER ISTVÁN

a kereszténységben sem tartott sokáig. A konstantinápolyi Hagia Sophia konstantinápolyi Kr. u. 530 körüli újjáépítése egyértelműen a központi hatalom reprezentációjaként készült el óriási méreteiben. Készítői ötvözték az egykori római paloták és thermák technikáját az ókeresztény építészeti hagyományokkal. Amikor a templom készen lett, Justinianus császár állítólag kijelentette: „Salamon, felülmúltalak téged.”¹⁵ Bár a középkor hatalmas katedrálisai deklarálta Isten dicsőségére épültek, mecénásaik és építető városaik dicsősége legalább olyan fontos volt. Semmiképpen sem véletlen ez a vágy, hiszen a templom, ahogyan minden szent hely, egy szent történetre való emlékezés helye, tehát jó értelemben vett emlékmű. Ezen túlmenően Isten földi lakóhelye, akinek tulajdonképpen otthona maga a világegyetem, ezért a templom a makrokozmosz modellje is.

Folytathatnánk a sort a szakrális helyek többrétű jelentéseivel, de egyértelmű, hogy Jézus evangéliuma fordulatot jelentett ebben is. Ennek lényege, hogy Isten országa az emberek között van, sőt ő az emberi lelket választja lakóhelyéül. A probléma az, hogy az emberi léleknek mindig is szüksége van közvetítőkre, szimbólumokra, szimbolikus te-
rekre, templomokra.

Bizonyára az sem véletlen, hogy a vallási megújulás mozgalmi a templom megtisztításának, egyszerűsítésének oly nagy teret szenteltek. Példaként magunk elé idézhetjük a cisztercita megújulás időszakát. A szerzetesség megújítását kitűző rend „...a reformátorok puritán szigorával száműzött a közösség életéből minden világi hívságot... Templomaikból kitiltották az ábrázoló művészetet, a faragott díszítést, a látvány szépségével a szemet is gyönyörködtető, gazdagon alakított szentélyt, kívülről a tornyot...” írja Szentkirályi Zoltán.¹⁶

Nem véletlen, hogy a lutheri reformációt kirobbantó szikra éppen a fényűző templomok építésével függött össze. Az összeütközés azon a ponton következett be, ahol a legdrasztikusabban mutatkozott meg, miként tették az egyház vezetői a vallást külsőséggé, a szent ügyet alávalósággá: a búcsú gyakorlatában. 1506-ban II. Gyula pápa a római Szent Péter templom újjáépítésére jubileumi búcsút hirdetett, amelyet 1514-ben X. Leó megújított.¹⁷ A búcsú az isten által elrendelt tisztítóüz-beli büntetések elengedését jelentette, amelyet a 12. századtól kezdve pénzen is meg lehetett váltani, s a búcsú a pápai kúria fontos bevételi forrásává vált. A templom így vált közvetve a kereskedés színhelyévé, et-

től kellett újra és újra megtisztítani.

Lehet e ezt a gondolatot folytatva a modern építészeti általában is tisztaságra törekvő folyamatát a modern templomépítészetben a templom bálványtalanításának¹⁸ folyamatában, a hely megtisztítására való törekvésnek tartani? Feltevésem szerint igen, de ezt a folyamatot a modern művészet kialakulásának történetébe kell ágyazni. A folyamatot Hans Sedlmayer interpretációja nyomán a modernizmus kialakulásának gyökereiben is meg kell keresnünk. E koncepció szerint a modernizmus nem csak a kötött formákat helyettesítette az áramló térrel és megannyi axiómájával, hanem meg akarta valósítani a semmi másra nem utaló, önreferenciális építészetet. Tehát mindenfajta másra való utalást, azaz a jelentést

akarta kiküszöbölni. A semmi, az üresség középpontba állítása jellemzi. A tiszta művészetre való törekvés, a művészeti ágak önállósodása, az absztrakt művészet térhódítása párhuzamos volt egy vallásos életérzés megújulásával, a misztika térhódításával.

Talán innen is látható, hogy a csend, az üresség miért válik olyan fontossá a templomépítészet megújító kísérleteiben.

¹ A templom megtisztítása János evangéliuma szerint (János 2, 13-23), párhuzamos helyek: Máté 21, 12-17; Márk 11, 15-19, Lukács 19, 45-48.

² lásd pl. Gyököcssy Endre: János evangéliuma. Örökségünk kiadó, 1999

³ „...ne tegyétek az én Atyám házat kalmárkodás házával!” (János 2, 16.)

⁴ Ján. Jel. 21, 22.

⁵ Jer. 19, 10

⁶ Hóseás 1, 2

⁷ Kószeghy Miklós: Dávid. Új Mandátum kiadó, Budapest, 2001

⁸ Simon Goldhill: A jeruzsálemi templom c. könyve nyomán, lásd Kószeghy, i. m. 50-52. o.

⁹ Kószeghy, i. m. 52. o.

¹⁰ Kr. e. 168-167. A hellenizmust terjesztő uralkodó, IV. Antiokhosz a templomot Zeusznak szentelte, a felkelés emiatt robbant ki.

¹¹ Kószeghy, i. m.

¹² Eckhart mester: A lélek templomában kereskedőkről, in. M.E. 15 német beszéd, Kráter kiadó, 2000. ford. Schneller István

¹³ Pál második levele a Korinthusiakhoz 6, 16.

¹⁴ Pál első levele a Korinthusiakhoz 3, 16.

¹⁵ Kádár – Németh – Tompos: A Hagia Sophia. Képzőművészeti kiadó, 1987. 21. o.

¹⁶ Szentkirályi Zoltán: Az építészeti világtörténete, Képzőművészeti Alap kiadója, 1980

¹⁷ Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, Osiris, 2000, 291-292. o.

¹⁸ A szóhasználatot abban az értelemben értem, ahogy Kunszt György használja: Kunszt György – Klein Rudolf: Peter Eisenman. A dekonstruktívizmusról a foldingig. Akadémiai kiadó, 1999. 111-113. o.

THE CLEANSING OF THE CHURCH THE FORMAL CHANGES OF CHURCHES AND THE INTERPRETATION OF THEIR RENOVATIONS BASED ON THE BIBLE

The archetypal form of the Christian church is that of the upper room of the house in Jerusalem in which Jesus sacrificed the paschal lamb before the Jewish Easter festival and consumed it on the last supper. The repetition of the last supper, or thanksgiving (Eucharist) is the climax of the Christian cult. It actually means the consumption of the body and blood of Jesus Christ both in the community of the apprentices and the congregation. This form of togetherness and belongingness meant a radical reinterpretation of the former cults, as well as the churches and the administrative units of the religious communities.